

**ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКА ЦЕРКОВНО-ОБРЯДОВА ЛЕКСИКА
В ПІВНІЧНОУКРАЇНСЬКИХ ДІЛОВИХ ПАМ'ЯТКАХ XVI–XVII СТ.
В. М. Титаренко, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри
української мови та методики її навчання, Житомирський державний
університет імені Івана Франка (Житомир, Україна)**

e-mail: ktytar@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4425-4670>

Scopus Author ID: 60021056700

У роботі розглянуто специфіку вживання запозичених із західноєвропейських мов слів конфесійної царини в північноукраїнській діловій документації XVI–XVII ст. Виявлені лексеми класифіковано за багатьма лексико-семантичними групами: назви посад і представників церковного керівництва та осіб, причетних до релігії; лексеми на позначення титулів служителів церкви; назви людей за віросповіданням; назви релігійних приміщень; назви атрибутів церковних обрядів; назви релігійних книг; назви церковно-адміністративних одиниць та організацій.

Значна частина лексем досліджуваної тематичної групи зберегла свою первинну семантику й надалі залишається складником церковного лексикону. Окремі слова можуть використовуватися й в інших групах лексики. Більшість лексем у діловому тексті вжиті самотійно, окремі використовуються в стійких висловах (боже уховай). Фонетико-графічні варіанти зумовлені неусталеною тогочасною правописною системою та становленням української фонетичної системи в окреслений період.

Методологічною основою дослідження став описовий метод, прийоми якого – спостереження, узагальнення та класифікація – дали змогу виявити іншомовні лексеми й розділити їх за лексико-семантичними групами. Пояснення фактологічного матеріалу здійснено із залученням прийомів зіставного та порівняльно-історичного методів.

Конфесійна лексика в досліджуваних північноукраїнських пам'ятках офіційно-ділового стилю представлена фрагментарно, що зумовлено їхньою адміністративно-правовою специфікою. Водночас у низці джерел зазначений пласт слів, зокрема терміноодиниці іншомовного походження, високочастотний. Запозичені номени слугували переважно для вербалізації християнських понять. Назви, пов'язані з православною традицією, інтегрувалися в лексичну систему української мови в попередні хронологічні періоди – насамперед під час християнізації Русі та завдяки посередництву старослов'янської мови. А католицький релігійний лексикон з'являвся в українській мові впродовж XIV–XVII ст. унаслідок перебування українських земель у складі великого князівства Литовського та Речі Посполитої.

Ключові слова: запозичення, конфесійна лексика, тематична група, лексико-семантичні процеси, семантика, північноукраїнський ареал, пам'ятка.

Актуальність. Церковно-обрядова лексика, зважаючи на адміністративно-правову спрямованість аналізованих пам'яток, відображена в північноукраїнській діловій документації спорадично. Проте в низці текстів такі лексеми представлені непоодинокі, зокрема й слова іншомовного походження. Аналізовані запозичення використовували переважно на позначення християнської термінології. Лексеми, які вживали в православ'ї, були запозичені ще в попередні століття з прийняттям християнства та через посередництво старослов'янської мови. У пам'ятках також відбитий пласт лексики, використовуваної в католицизмі. Ці лексеми потужним струменем уливалися в українську мову після Брестської унії (1596 р.) [7, с. 8], поширювали їх також поляки, які поселялися на наших землях.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Описувану тематичну групу лексики в різних аспектах аналізували С. Бібла [1], І. Бочарова [2], І. Ворона [3], А. Ковтун [6], О. Мирончук [8], Ю. Осінчук [8–11], Н. Піддубна [12], Н. Пуряєва [13] та інші науковці. Польський вплив на релігійну лексику української мови досліджувала Г. Нуцковська [14, с. 64]. Конфесійна тематична група була предметом вивчення в монографіях С. Гриценко [4; 5].

Нижченаведений матеріал показує, що лексеми християнської царини своїми джерелами сягали переважно двох мов – грецької та латинської.

Мета статті – проаналізувати функційні особливості запозиченої із західноєвропейських мов релігійної лексики на матеріалі північноукраїнських ділових документів XVI–XVII ст.

Матеріали й методи дослідження. Матеріалами для аналізу слугували північноукраїнські пам'ятки ділового стилю XVI–XVII ст., писані у Володимирі, Житомирі, Києві, Кременці, Луцьку тощо. Методологічною основою дослідження став описовий метод, прийоми якого – спостереження, узагальнення та класифікація – дали змогу виявити іншомовні лексеми й розділити їх за лексико-семантичними групами. Пояснення фактологічного матеріалу здійснено із залученням прийомів зіставного та порівняльно-історичного методів.

Результати дослідження та їх обговорення. У північноукраїнських текстах засвідчено назви посад і представників церковного керівництва та осіб, причетних до релігії. Відзначимо номени грецького походження, а саме: *архиепископъ* (стсл. *архиепископъ* гр. *ἁρχιεπίσκοπος* (ЕСУМ 1, с. 89–90; 2, с. 180–181)) ‘архієпископ’: ...*ω(т)цу Петрови Могиле, архиепи(с)копови, мѣтрополитѣ кие(в)скому, а(р)хима(н)дритови печѣ(р)ско(му) и все(и) капитуле того жъ монастыра, дедичо(м) добрь села Бе(з)рядичь* (Житомир, 1650; ДМВН, с. 226);

архимандритъ (стсл. *архиманѣдритъ*, гр. *ἁρχιμανδρίτης* (ЕСУМ 1, с. 89–90)) ‘(титул ігумена монастиря) архимандрит’: *тѣстамѣ(н)ту(м) записаны(м) ... я(с)нѣпрѣвѣлѣбному в богу є(г)[о] м(л). ω(т)цу Петрови Могиле, мѣ(т)рополитови и а(р)хима(н)дритови Печѣ(р)скому, и все(и) капитуле того жъ монастыра Печѣ(р)ско(г)[о] Кие(в)ско(г)[о] ... ω(з)на(и)мую* (Житомир, 1650; ДМВН, с. 224);

жакъ (п. *žak*, ч. *žak* через романські мови, на що вказує початковий ж, з гр. *diakonos* [Brückner, с. 661]) ‘католицький церковний священник’: *князь Кгрекго(р), викари(и) Голо(в)ного костела лу(ц)кого, изъ жаками и и(н)шими многими помо(ч)никами своими, напо(л)нившиися воли своеѣ, по(д) ба(р)ву пъя(н)ства з оружьемъ рознымъ выбе(г)ши на мѣсто, люде(и) тутюшни(х) мѣстски(х) побили, поранили, шкоды починили и немало рѣче(и) яко у мѣщанъ, та(к)же и в [ремесников?]/ побрала* (Луцьк, 1586; ТУ, с. 206);

мѣтрополитъ, митрополитъ (стсл. *митрополитъ*, гр. *μητροπολίτης* [ЕСУМ III, с. 468]) ‘найвищий титул у православної церкві’: ...*ω(т)цу Петрови Могиле, архиепи(с)копови, мѣтрополитѣ кие(в)скому, а(р)хима(н)дритови печѣ(р)ско(му) и все(и) капитуле того жъ монастыра, дедичо(м) добрь села Бе(з)рядичь* (Житомир, 1650; ДМВН, с. 226). Виявлено лексему в різних фонетико-орфографічних варіантах (*мѣтрополитъ, митрополитъ*).

игумень (цсл. *игоумень*, гр. *ἰγουμηνος* [ЕСУМ II, с. 289]) ‘ігумен’: *трѣти(и) манасты(р), на има Дубицо Уведенья Пречистое, в которо(м) игуме(н) бываль, и такъжо естъ з вѣку подаванье ѣдрьское, а тепе(р) тотъ манасты(р) вл(д)ка луцки(и) завѣдаеть и только одного попа в не(м) ховае(т), а хвалы Божее по-старому немашь* (Луцьк, 1545; ЛМ, с. 188);

епископъ (цсл. *епискоупъ*, гр. *ἐπίσκοπος* (ЕСУМ II, с. 181)) ‘єпископ’: ...*обачивъши ста(р)шихъ ѡсобъ яко ѡбоихъ епископо(в) володимѣ(р)ского и луцкого (!), такъ и старость ѡны(х) замъковъ, кнѣжа(т) Чо(р)тори(и)ски(х) и никоторы(х) инъшихъ ѡсобъ князе(и) и пановъ и землянь...* (Луцьк, 1545; ЛМ, с. 119).

Виявлено лексеми латинського походження: *бискупъ, бѣскупъ* (стп., стч. *biskup*, свн. *biscof*, лат. *episcopus* (ESB, с. 29)) ‘єпископ’: *є(з)ди(л) єсми з урядникомъ пна кнѣзѣ Ви(к)торина Ве(р)би(ц)кого, бискупа луцкого и берестѣ(и)ского, приселка То(р)чи(н)ского прозваемого, до Литвы* (Луцьк, 1570; СР, с. 39). В аналізованих текстах слово написано в різних фонетико-орфографічних варіантах (*бискупъ, бѣскупъ*);

викары(и), выкары(и) (стп. *wikary, wikarya*, лат. *vicārius* (ЛРС, с. 1075)) ‘вікарій’: *князь Кгрекго(р), викари(и) Голо(в)ного костела лу(ц)кого, изъ жаками и и(н)шими многими помо(ч)никами своими, напо(л)нившиися воли своеѣ, по(д) ба(р)ву пъя(н)ства з оружьемъ рознымъ выбе(г)ши на мѣсто, люде(и) тутюшни(х) мѣстски(х) побили, поранили, шкоды починили и немало рѣче(и) яко у мѣщанъ, та(к)же и в [ремесников?]/ побрала* (Луцьк, 1586;

ТУ, с. 206). Ужито лексему в різних фонетико-орфографічних варіантах (*викары(и)*, *выкары(и)*);

деканъ (стп. *dziekan*, лат. *decanus* (BES I, с. 324–325)) (*священник, який відправляє у своїй парафії та керує певною кількістю інших парафій, що становлять деканат*) ‘старший священник, декан’: *служе(б)ни(к) спра(в)цы за(м)ку биску(п)ства лу(ц)кого... станислава дмо(в)ско(г) декана лу(ц)кого плєбана камене(ц)ко(г) ю(р)кге(л)тьника короля его мл(сти)... оповеда(л)* (Володимир, 1567; СЛУМ, с. 222);

ксензь, ксендзь (стп. *ksiądz*, імовірно, калька слат. *dominus* ‘пан’, зокрема, як звертання до духовної особи (ЕСУМ III, с. 117)) ‘ксьондз’: *Писа(л) и присыла(л) до мене, Григоря Кочуро(в)ско(г), по(д)старосте(г)о житомі(р)ско(г), служебника своего Во(и)цеха в бозе веле(б)ны(и) ксендзь Стани(с)ла(в) Кочоро(в)ски(и)* (Житомир, 1611; АКЖГУ, с. 76). Звукове наповнення слова свідчить про його запозичення в українську мову з польської;

суфракганъ (п. *sufragan*, лат. *suffragari*) ‘заступник єпископа’: *...зостави(в)ши теды его м(л). ксе(н)дзу Стани(с)лавови Лозе, би(с)купови з ла(с)ки божое а(р)кгиве(н)скому, суфракганови луцькому, яко дедичови то(го) по(д)даного, во(л)ное чинене право(м) с тыми по(д)даными ко(з)линицькими* (Луцьк, 1637; СР, с. 265);

плебанъ (п. *pleban*, слат. *plēbānus*, лат. *plēbs* ‘простий народ; плебс; натовп’ (ЕСУМ IV, с. 435)) ‘парафіяльний католицький священник’: *...по(д)ле сеножатє(и) плєбана воло(ди)ме(р)ско(г) и ме(л)ни(ц)кое его мл(сти) пна Станислава Кграє(в)ско(г), сто(л)ника зе(м)ли По(д)ля(и)ско(г), по(д)старосте(г)о тудо(и)не(г)о[о] воло(ди)ме(р)ско(г)о[о]* (ВГ, 1577; с. 187). Структура цього номена свідчить про переймання його з польської мови.

Під впливом польської мови поширилися лексеми на позначення титулів служителів церкви: *велебный* [стп. *wielebny*, стч. *velebny* (ЕСУМ I, с. 345)] ‘преподобний, достойний’: *Писа(л) и присыла(л) до мене, Григоря Кочуро(в)ско(г), по(д)старосте(г)о житомі(р)ско(г), служебника своего Во(и)цеха в бозе веле(б)ны(и) ксендзь Стани(с)ла(в) Кочоро(в)ски(и)* (Житомир, 1611; АКЖГУ, с. 76);

превелебны(и) (п. *przewielebny* (BES II, с. 919)): *На вряде его ко(р). м(л). за(м)ку Житоме(р)ско(г)о передо (м)ною, Яно(м) Вити(м)ски(м), по(д)старости(м) житоме(р)ски(м), ставши очеви(с)то шляхе(т)ны(и) Стани(с)ла(в) Гри(ц)кеви(ч) имене(м) висоце (пр)евелебно(го) в пану Хры(с)тусе его м(л). о(т)ца Юзефа Велиямина Ру(ц)кого а(р)хиепи(с)копа, ме(т)рополиты киев(ь)ско(г)о, гали(ц)кого и всея Ро(с)сы, и капитулы его м(л)...* (Житомир, 1630; СР, с. 222);

я(с)непревелебны(и) (*jaśnie przewielebny* (SP XX, с. 22)) ‘почесний титул біскупів’: *А пото(м) другого стеньника, я(с)непревеле(б)ного в бозу, его м(л). о(т)ца митрополиты кие(в)ско(г)о[о] и капитулы Пече(р)ско(г)о, позовъ трети(и) по дву(х) и листовъ о(т)ро(ч)ныхъ выданыхъ по(д)несены(и), тыми словы писаны(и)...* (Київ, 1643; ДМВН, с. 232).

У північноукраїнських текстах засвідчено кілька назв людей за віросповіданням, що сягають латинської мови: *дизунить* (стп. *dyzunita*, *dysunita* (Сл.УМ 8, с. 16), лат. *dysunitus* [Горбачевський, с. 100]) ‘той, хто не приєднався до Брестської унії: неуніят’: *...а то до прислуханя се всказаня на них винъ правъныхъ взглядом инъвазии и квальльвного инъ армисъ въ тумультє и купе немалой месчанъ Сокальскихъ дизунитовъ и хлоповъ розныхъ, зъ сель зобранныхъ и на то згромажонныхъ...* (Луцьк, 1646; АрхЮЗР I/6, с. 799–800);

езуить (стп. *Jezuīta*, нвн. *Jesuit*, нлат. *Jēsūite*, лат. *Jēsus* (ЕСУМ II, с. 180)) ‘езуїт’: *десяты(и) позовъ року и мїца того жъ дїня два(д)ца(т) второго дїня до села Замысловичъ, має(т)ности кьсенъдзы(и) и х милости езуитовъ винъницькихъ, одънесль...* (Житомир, 1635; АЖГУ, с. 146).

Лексема-германізм *кацѣръ* (п. *kacerz*, стч. *kasěř*, свн. *katzer* (BES I, с. 603)) ‘єретик, сектант’: *...которы(и), не маю(чи) до мене жа(д)ное причины, бе(з)ви(н)не мя та(к) окру(т)не а шко(д)ливе немилосе(д)не не яко хре(с)тяни(н), але яко кацѣръ зрани(л), змо(р)дова(л)* (Ружин, 1577; ВГ, с. 182).

До аналізованої тематичної групи лексики належать також назви релігійних приміщень, які походять переважно з латинської мови: *викарѣя* (стп. *wikaryya*, лат. *vicārius* (Сл.УМ 4, с. 56)) ‘посада і будинок вікарія’: *и такъ есми отъехалъ, спродавши маєтностъ свою и*

церковь Божью, при которой и **викарѣю** зоставилъ письмомъ объваровавши (Володимир, 1617; АрхЮЗР I/VI, с. 450; цит. за: СЛУМ 4, с. 56). Окрім цього значення, лексема виявлена в північноукраїнських пам'ятках ыз семантикою 'вікарій: помічник або заступник архієрея, єпископа чи парафіяльного священника': *реченіє кнзи **викарееве** мне... будутъ винъни и объвезалися в таковыхъ сумахъ... листы квитуючими усъпокоити* (Луцьк, 1559; АрхЮЗР 8/VI, с. 67); *В томъ часе отецъ Иоанъ, витиснувши **викарѣю** моего, ... всю маетность мою взялъ* (Володимир, 1617; АрхЮЗР I/VI, с. 450; цит. за: СЛУМ 4, с. 56);

кляшторъ (п. *klasztor*, ч. *klášter*, свн. *klöster*, лат. *claustrum* (ЕСУМ II, с. 471)) 'католицький монастир': *...стану(в)ши очевисто шляхетъны(и) панъ Во(и)тєхъ Сєтєши(н)ски(и), ... оповєдалъсе и о(с)вє(д)ча(л) противъко здра(и)цы и по(д)даному его м(л)., при выкочованъю по(д)даны(х) микулицъкихъ с по(д)даными чу(д)новъски(ми) по(и)маному и до замъку тутошънего подано(му) и утечє(н)є з оного жъ замъку ту(т) до **кля(и)тора** диминика(н)ского Володимє(р)ского и о невыданъе оного за реквизициєю его м(л). кводъ лацу(с) дабиту(р) инъ копиа* (Володимир, 1632; СР, с. 241).

Через посередництво польської мови запозичено назви *костель* (п. *kościół*, ч. *kostel*, двн. *kastel*, лат. *castellum* (ЕСУМ III, с. 56)) 'костел': *...ть учини(л) по трикро(т) поволанъя, та(к)ъ же и въ **ко(с)тєлє** коростышевъски(м) при по(т)ребє небо(ж)чиковъски(м), и(с) его панъ Жулинъски(и) зъ слугою и ггосподаре(м) свои(м) заби(л) и замо(р)дова(л), и(ж) живого мє(р)твого учинилъ* (Житомир, 1611; АКЖГУ, с. 100);

плебания (п. *plebanija*, лат. *plēbānia* (BES II, с. 602)) 'двір плебана': *и(ж) кгда року тєперєшънего тисєча шє(ст)со(т) три(д)ца(т) пятого мѣа гєнъвара два(д)цатъ пє(р)вого дня поменєны(и) протє(с)туючи(и) панъ Вилямонъски(и) з дє(р)жавы своє(и), мє(с)тє(ч)ка Каменъки з ма(л)жонъкою и (з) дєтъками такъ же и (с) килька чєляди своє(и) для набожє(н)ства // до костєла Вильского приєхавъши сталъ собє v **плебани(и)** при ко(с)тєлє Вильскимъ* (Житомир, 1635; АЖГУ, с. 115).

З грецького джерела походить лексема *монастиръ*, *монастирь* (сгр. *μοναστήριον*), *монастѣри(о)в*, гр. *μοναστήριον* (ЕСУМ III, с. 506)) 'монастир': *с то(и) же сумы меновано(и), дво(х) тисєчє(и) золоты(х) по(л)скихъ чотырыста золотих по(л)ски(х) тому (ж) мє(ст)цу святому **мона(с)тирови** Триго(р)скому и въсе(и) капитулє зако(н)нико(м) того (ж) **мона(с)тира** ты(м) тє(с)тамєнътомъ ѱ(с)татнєє воли мє(и) и (з) добро(и) воли мє(и) бє(з) жа(д)но(и) намовы ни ѱ(д) кого и примусу легую, записую и ѱ(д)казую* (Житомир, 1650; ДМВН, с. 218). У досліджуваних пам'ятках номен виявлено у фонетичних варіантах з [o] та [a] в першому складі: *монастиръ*, *монастирь*, надалі нормативною формою в літературному вжитку лишилося слово *монастир*;

З назв атрибутів церковних обрядів наявні слова латинського походження: *аппаратъ* [п. *apararat*, лат. *apparātus* (BES I, с. 13)] 'церковний або костьольний реквізит': *...и з иншими тежъ рєчами от сребра и золота церковного, при **аператах** будучого, и з монастира теж Гоского маетности слуг певнихъ, в протєстации першои менованих, з собою побрал, сише консенъсу капитули... ..* (Луцьк, 1643; АрхЮЗР I/6, с. 785);

волтаръ (п. *oltarz*, стч. *oltář*, свн. *altāri*, слат. *altāre*, лат. *altāria* від лат. *altus* 'високий' (ESB, с. 390)) 'вівтар': у *волтари* окон две... (Луцьк, 1600; АрхЮЗР I/6, с. 288); у пам'ятках спостєригаємо адаптацію лексеми до фонетичної системи української мови – наявність протєтичного в;

крижъ (п. *krzyż*, ч. *kříž*, ром. **krōdže*, **krōže*, лат. *crux* (BES I, с. 838)) 'криж': *...и(ж) в року прошьлымъ, тисєча шє(ст)сотъ сорокъ ѱсьмымъ, за на(с)тупєнє(м) неприятеля **крижєа** свєтого такъ ѱ(д) татаровъ, яко и ѱ(д) ребєлизанътов козаковъ на Корону По(л)скую... (Житомир, 1650; ДМВН, с. 210); Которого подаючи, таковое ѱповєданъє протє(с)туючи(с) чини(л), же для небє(з)печєнъства ѱ(д) неприяте(л) **крижєа** свєтого такъ татаровъ, яко и ребєлиза(н)товъ козако(в) вча(с)нє того тє(с)тамє(н)ту кгроду нинє(и)нєго подати нє мєгъ* (Житомир, 1650; ДМВН, с. 217);

миша [п. *msza*, чєш. *mše*, лат. *missa* (BES II, с. 221–222)] 'мєса, католицька обїдня': *Тамъ же, бывъши v ко(с)тєлє, **миши** свєтое вы(с)лухавъши бывъ запрошєны(и) ѱ(д) его м(л) пана*

Га(н)ского, де(р)жа(у)цы вильского, на обѣдъ до за(м)ку з и(х) м(л)тями паны Броневскими и паны Забилскими и иншою шля(х)тою (Житомир, 1635; АЖГУ, с. 118);

нешпоръ (п. *nieszpór*, ч. *nešpor*, лат. *vesper* (ЕСУМ IV, с. 83–84)) ‘вечірна’: зъ **нешпору** зъ костела до дому своего власного пришедиши (Володимир, 1646; ТУ, с. 330);

реверенда (п. *reuerenda*, лат. *reverendus* (Brückner, с. 458)) ‘вид одягу ксьондзів’: у попа... взяли, де(и), **реверед(н)у** чо(р)ную отѣ(р)финовую за ко(н) по(л)шосты (Житомир, 1590; АЖГУ, с. 60);

сакраментъ (п. *sakrament*, лат. *sacramentum* (ЕСУМ 5, с. 166)) ‘таїнство’: ...оных кгвальтовъное поодбиранье, дялаторовъ вышъменованыхъ побитье, помордованье, покалеченье и удеспектованье, **сакраменту** пренасвятшого спровофанье зневажене, такъ аппаратовъ церкоьвныхъ, яко и речей власныхъ тых же дялаторовъ позабиранье, над змерлымъ духовнымъ, в церкви погребу очекивающимъ... (Луцьк, 1646; АрхЮЗР I/6, с. 800);

церемония [п. *ceremonia*, лат. *caerimōnia* (BES I, с. 115)] ‘церемонія’: Ω(д)накъ при(с)то(и)не во(д)лугъ звичаю и **церемоние(и)** вери нашо(и) хре(с)тияньско(и) кгре(ц)ко(и) на ме(и)сцѣ свето(м) в мана(с)тире Пу(с)ти(н)но-Триго(р)скимъ, за Денешами, в пу(ш)чи Трояновско(и) будучи(м) при це(р)кви Спаса Святого похованая битъ маеть (Житомир, 1650; ДМВН, с. 217).

Поширеними в цій підгрупі були також номени грецького походження: *анатема* (гр. *ἀνάθεμα* (Сл.УМ 1, с. 102–103)) ‘анафема’: и на иншюю жадную потребу потребу тых грошей рушати не мают, под **анатемою**, которая в день судный от нелицимирного Судии на страшномъ суде его выконана будет (Луцьк, 16038; АрхЮЗР I/6, с. 747). За матеріалами «Словника української мови XVI – першої пол. XVII ст.» в активному вжитку в тогочасних пам’ятках була й форма *анафема* (Сл.УМ 1, с. 102–103);

литургия (гр. *leitourgía* (BES II, с. 57)) ‘літургія’: ...таковая служба абы се отпраовала, з вечора пятничного заченышы ажъ до скончания **литургии** светое, на которую то службу божественную и богомолство наше назначаю (Луцьк, 1638; АрхЮЗР I/6, с. 746);

мамона (п. *татапа*, лат. *tattōna* (*tātōna*), гр. *tatōnās*, араб. *tātōna* (BES II, с. 135)) ‘багатство, як перешкода до спасіння’: ...сирич осягнене царства небесного, которого и я многогришный чоловікъ себе зычачи, от **мамоны** неправедное други себе хотяж отворити, подчас оскуденыя моего, по реченному евангелиемъ светым, абы мя во кровы своя прыняли... (Луцьк, 1638; АрхЮЗР I/6, с. 745);

стиха(р) (цсл. *стихарь*, сгр. *στιχάριον* (ЕСУМ 5, с. 417)) ‘нижній одяг священника’: у попа... [взяли] рызы и **стиха(р)** коле(с)ки(и) голотограво(м) ω(б)ложоны(и) за копъ ω(с)мъ (Житомир, 1590; АЖГУ, с. 60).

Засвідчено грецизми в назвах релігійних книг: *апостоль* [гр. *ἀπόστολος* (Сл.УМ 1, с. 116–117)] ‘апостол’: а у церкви книг: евангелие напрестолное, ...**апостол** друкованый; (Луцьк, 1600; АрхЮЗР. – ч. I, т. 6, с. 288);

ермолой [гр. *εἰρηλόγιον* (Сл.УМ 9, с. 100)] ‘нотна церковно-богослужбова книга: Єрмолой, Ермологій’: ...часословъ два, **ермолювъ** два, свѣчи великие поставные и свѣчи малые, – то все вылупили и выбрали (Луцьк, 1597; АрхЮЗР I/6, с. 160);

евангелие [цсл. *евангелие*, гр. *εὐαγγέλιος* (Сл.УМ 9, с. 51)] ‘Евангеліе’: а у церкви книг: **евангелие** напрестолное, на нем бляшок сребряныхъ пят без позлоты, клезорьки малые и зацепки малые и сребраные, а евангелие адомашком чырвонымъ крыто (Луцьк, 1600; АрхЮЗР I/6, с. 288);

катефизм [лат. *catechizm*, лат. *catechismus*, гр. *κατήχησις* (ЕСУМ II, с. 404)] ‘катехізіс’: у попа... [взяли] **катефи(зм)** не(с)вѣ(з)ки(и) за золоты(и) по(л)ски(и) (Житомир, 1590; АЖГУ, с. 60). У «Словнику української мови XVI – першої пол. XVII ст.» форму *катефизм* не засвідчено, натомість частотними були *катехизмъ*, *катахизмъ*, *катихісмъ*, *катехиза* [Сл.УМ 14, с. 61–62].

Небагато слів у досліджуваних текстах позначають назви церковно-адміністративних одиниць та організацій. Ужито латинізму: *деканатъ* [стп. *dekanat*, лат. *decanatus* (Сл.УМ 7,

с. 222; ССІС, с. 204)] ‘(певна кількість парафій, підпорядкована одному церковному уряднику, декану) деканат’: ...на вкорененне такъ блужнирское и чортоськое професии, в местечках своихъ названыхъ, Киселене и Береску, в **деканате** Володимирскомъ лежачихъ, проводити, якуюсь академию в Киселине, без позволеня Речипосполитое, приватне, на заражене людей молодыхъ и хрестіанские дети, такъже фундовати... (Володимир, 1640; АрхЮЗР І/6, с. 759);

капітула [п. *capitula*, лат. *capitulum* (BES I, с. 625)] ‘колегія духовних осіб при єпископській кафедрі’: «Дня сегоднеишнего звы(и)писаного вря(д)ни(к) **капітулы** головного костела луцкого светое Тро(и)цы хотечовски(и) Фро(н)ць О(л)шевски(и) з многими помо(ч)никами своими, бояры хотечовскими, за росказа(н)емъ всеє капітулы, пано(в) свои(х), каза(н)е(м) и(м), зна(т), арє(н)да и(х) мыта яко(с) хотечов(с)кого, жида володимє(р)ского Давыда А(и)заковича, перенявши мене яко члвкв купецкою на доброво(л)но(и) дорозе в селе Устилузе, а гамуючи мене якобы за промыту яко(с) мыта незвы(к)лого и небывалою, з ру(ч)ни(ц) на мене стреляти хотели» (Володимир, 1587; ТУ, с. 213).

Унаслідок появи на українських землях різних релігійних течій входить у мовний обіг лексема **секта** [лат. *secta* (ЛРС, с. 911)] ‘секта’: ...будучи **секты** ариянское, ярины розное... на зиму приготованые... упрятоват казал (Луцьк, 1638, АрхЮЗР І/6, с. 742); ...такъ же ку взрушеню покою посполитого, важилестеме **секъту** якуюсь новую, презъ костель и все хрестіанство потупленую, але тежъ декретами такъ трибуналскими, яко тежъ сеймовыми забороненую, а правомъ посполитымъ едностайнымъ голосомъ за чортоськую деклярованую (Володимир, 1640; АрхЮЗР І/6, с. 759);

з давньоєврейської – **рабани** (п. *rabin*, дєвр. *rabbi*) ‘послідовники талмуда’: При то(м) жаловали на(м) жидове мѣста Лу(ц)кого ѡбои(х) зборовъ – караимове и **рабанове** – на кнѣзя Ма(т)фиѧ Че(т)вє(р)тє(н)ского ѡ погребѣища свои и ѡ ставѣ новозасыпаны(и), ижъ, дє(и), ѡнѣ того лѣта ставѣ засыпа(л) къ и(х) погребѣищомъ и гробы и(х) роскопываетъ (Луцьк, 1545; ЛМ, с. 171).

Наявні в цій підгрупі грецизми: **дїєцезія** [п. *diecezja*, стп. *dyjosezyja*, гр. *διοίκησις* (BES II, с. 272)] ‘церковно-адміністративна одиниця, підлегла єпископові: єпископство’: Што ижъ деляторомъ, яко пастыромъ тамъ-того месца и **дїєцезии**, абы тая маєстату Божого обелга презъ далшое вкоренене блужнирское тоє секты не деяласе, належитъ, теде они, почуваючисе в повинности своей, шкоды себе противко вамъ на двакрыть сто тисечей золотыхъ полскихъ шацуючи, позывають на всказане на васъ такъсы тоє и вин правныхъ... (Володимир, 1640; АрхЮЗР І/6, с. 763);

кафедра [п. *kafedra*, лат. *cathedra*, гр. *καθέδρα* (ЕСУМ II, с. 573)] ‘кафедра’: ...з ла(с)ки божое би(с)купа луцкого, по(д)ка(н)цлерого коро(н)ного, всеє капітулы выкарыю(в) **кафедры** Луцкое уска(р)жа(л) и оповеда(л)се на урожоны(х) Єрого Базилего Микули(н)скихъ Мелєшко(в)... (Луцьк, 1620; СР, с. 174). Як засвідчують матеріали «Словника української мови XVI – першої пол. XVII ст.», в активному вжитку в тогочасних пам’ятках була й форма **кафедра** (Сл.УМ 14, с. 60–61).

Старочеської мови сягає лексема **бискупство** [стп. *biskupstwo* (SP II, с. 161–162), стч. *biskupstvo* (Сл.УМ 2, с. 86)] ‘єпископство’: ...того я ѡтъ ва(с) за неслушную а проти(в)ную раду вашу пры(и)мовати не буду, ачько(л)векъ ма(м) ту в то(и) земли **бискупство** ѡтъ пановъ мои(х) млтвивыхъ и многии имѣнья к нему дє(р)жу (Луцьк, 1545; ЛМ, с. 124).

На позначення релігійних понять у документах засвідчено також кілька германізмів: **офира**: служба ранняя отпраовалась за отпуцчене грехов моих, на которой абы **офира** светая отпраовалась [Луцьк, 1638; АрхЮЗР І/6, с. 746] (п. *ofiara*, свн. *opfer* (ЕСУМ IV, с. 237)] ‘пожертвування’;

труна [п. *truhna*, свн. *truhe* (ESB, с. 644)] ‘труна’: ...где виде(л) в **труни** трупъ тела трупъ тела забитого небо(с)чика пана Андрея Сегеня (Луцьк, 1613; СР, с. 156).

Виявлено кілька полонізмів: **бискуп(и)** [стп. *biskupi* (SP II, с. 159–160)] ‘єпископський’: ...и(ж), дє(и), року тєпє(р) идучого, тисєча шє(ст)со(т) пятого, мѣ(с)ца фѣ(в)раля, шо(с)того

дня ехали дорогою доброво(л)ною ѡди(н) слуга п̄на Яна Сулико(в)ско(г)о на (и)ме Семе(н) Гла(д)ки(и), а други(и) мещани(н) фасто(в)ски(и), по(д)даны(и) **бискуп(и)** на (и)мя Игна(т) Сини(ч) на кгру(н)те к̄няжати его м̄л(с)ти котеле(н)ско(м), по(д) село(м) Кра(с)носе(л)кою (Житомир, 1605; ДМВН, с. 66);

дьябельский [стп. *diabelski* (ESB, с. 113)] ‘диявольський’: *А тамъ, до Любча приехавъши, зараз з розмаитых мер о здорове его перемышливаючи, наперед розмаитыми чарами и кгулами **дьябелскими** розмаитых чаровниц до себе потаемне зводит* (Луцьк, 1604; АрхЮЗР 8/III, с. 497; цит. за: СЛУМ 9, с. 29);

о(и)чець [п. *ojciec* (BES II, с. 361–362)] ‘духівник’: *велебного в Хры(с)тусе **о(и)ца** Теофила Къташушьневича, свєсченика забилоцького* (Житомир, 1635; АЖГУ, с. 109);

геретицкий [стп. *heretycki* (Сл.УМ 6, с. 205)] ‘єретичний’: *вело людей... на свою кацерскую албо **геретыцкую** фалишвую виру, рачей секту, наводят* (Житомир, 1643; АрхЮЗР 1/VI, с. 778; цит. за: СЛУМ 6, с. 205);

святобливый, светобливый [п. *świętobliwy, świętobliwy* (Brückner, с. 537)] ‘набожний’: *такъ тежъ ѡсобливе // на права, привилея, во(л)ности, свободы, наданя и прерокгativity ѡ(д) святое памєти королевъ ная(с)не(и)шыхъ их м(л). по(л)ски(х), привилеями своими **святобливими** ме(с)ту тутошьнему наданые* (Володимир, 1646; ТУ, с. 332).

Імовірно, теж під польським впливом поширена конструкція *боже уховаи* [п. *uchowaj Boże* (Brückner, 183)]: *И, чого пне **бже ухова(т)** рачи, на мене чсу смертного, тогда жона моя пни Га(н)на по животе мое(м) має(т) на то(и) третє(и) части всего име(н)я моего, на которо(и) я ε(и) полтора(с)та ко(н) гроше(и) записа(л), споко(и)не сєдє(ти) и то к рука(м) свои(м) дє(р)жати и вживати до живота свое(з)[о]* (Бутетичи, 1579; ВГ, с. 25).

Латинізм *маестатъ* [п. *majestat*, нім. *Majestät*, лат. *mājestās (mājestātis)* (ЕСУМ III, с. 358)] найчастіше вживається зі значенням ‘величність’: *...умыслне однакъ на контемтъ и образу **маестату** Божого церкви его святое чинячи... (Луцьк, 1632; АрхЮЗР I/6, с. 742); уфуньдовалисте, онымъ школы якиєсь одворити и науки блюзбирские розсивати, на взгарду Божую и маестату его, допустилисте и допуцаете, и сеймики якиєсь албо згромаженя, права Божому и духовному, такъ и конъституци и декретомъ короннымъ спротивляючисе...* (Володимир, 1640; АрхЮЗР, с. 759).

Пам’яткам притаманна значна орфографічна нестабільність, зумовлена внормуванням тогочасного правопису, становленням фонетичної системи, процесами адаптації чужомовних слів тощо. Тому в студійованих текстах північноукраїнського ареалу низка виявлених слів написані в різних фонетико-графічних варіантах: *митрополитъ / митрополить, бискупъ / бѣскупъ, викары(и) / выкары(и), манастиръ / монастиръ*. Лексеми *анатема, катедрa* записані з буквою на позначення звука [т].

Найбільше із виявлених лексем сягає грецького та латинського джерел. Проникали такі номени часто за польського або церковнослов’янського посередництва. У польську ж мову ці слова потрапляли транзитом через чеську та німецьку, на що вказує структура окремих слів: пор.: *плебанъ* – п. *pleban*, слат. *plēbānus*, лат. *plēbs*; *суфраганъ* – п. *sufragan*, лат. *suffragari*; *жакъ* – п. *žak*, ч. *žak* через романські мови, на що вказує початковий ж, з гр. *diakonos*; п. *kościół*, ч. *kostel*, двн. *kastel*, лат. *castellum*; *крижъ* – п. *krzyż*, ч. *kříž*, ром. **kródže, *króže*, лат. *cruх*; *миша* – п. *msza*, чеш. *mše*, лат. *missa*; *вєшпоръ* – п. *nieszpór*, ч. *vešpor*, лат. *vesper* та ін. Виявлено складні шляхи проникнення та адаптації запозичення, зокрема слова *жак* < гр. *diakonos* через романські мови.

Отже, проаналізувавши західноєвропейську конфесійну лексику в північноукраїнських пам’ятках, спостерігаємо, що в номінації релігійної номенклатури відображено дві потужні мовно-культурні традиції – візантійсько-православна (грецька) та західноєвропейська (латинська). У православно-церковному устрої поширені переважно грецькі запозичення, а для католицької церковно-адміністративної структури характерні латинізми та полонізми. Більшість грецизмів проникла через посередництво церковно-слов’янської мови, а латинізмів – польської за чеської / німецької участі, що свідчить про інтенсивні міжмовні контакти в досліджуваній період із Річчю Посполитою, а також домінування польського мовного впливу в релігійній царині наших земель.

Висновки й перспективи. Конфесійна лексика в досліджуваних північноукраїнських пам'ятках офіційно-ділового стилю представлена фрагментарно, що зумовлено їхньою адміністративно-правовою специфікою. Водночас у низці джерел зазначений пласт слів, зокрема терміноодиночці іншомовного походження, використаний часто. Запозичені номени, які найчастіше сягають грецького та латинського джерела, рідше польського й чеського, слугували переважно для вербалізації християнських понять. Назви, пов'язані з православною традицією, інтегрувалися в лексичну систему української мови в попередні хронологічні періоди – насамперед під час християнізації Русі та завдяки посередництву старослов'янської мови. Католицький релігійний лексикон з'являвся в українській мові впродовж XVI–XVII ст. унаслідок перебування українських земель у складі великого князівства Литовського та Речі Посполитої.

Виявлені лексеми класифіковано за такими лексико-семантичними групами: назви посад і представників церковного керівництва та осіб, причетних до релігії; лексеми на позначення титулів служителів церкви; назви людей за віросповіданням; номінації релігійних приміщень; назви атрибутів церковних обрядів; найменування релігійних книг; назви церковно-адміністративних одиниць та організацій.

Значна частина лексем досліджуваної тематичної група зберегла свою первинну семантику й надалі залишається складником церковного лексикону. Окремі можуть використовуватися й у інших групах лексики. Більшість лексем у діловому тексті вжиті з одним значенням, окремі використовуються в стійких висловах (*боже уховай*). Фонетико-графічні варіанти зумовлені неусталеною тогочасною правописною системою та становленням української фонетичної системи в окреслений період. Перспективи вбачаємо в укладанні словника запозиченої лексики на матеріалі текстів північноукраїнських ділових пам'яток XVI–XVII ст.

Умовні скорочення використаних джерел

АЖГУ – Акти Житомирського гродського уряду: 1590 рік, 1635 рік / підгот. до вид. В. М. Мойсієнко. Житомир, 2004. 256 с.

АКЖГУ – Актова книга Житомирського гродського уряду 1611 р. / підгот. до вид. А. М. Матвієнко, В. М. Мойсієнко. Житомир, 2002. 392 с.

АрхЮЗР – Архив Юго-Западной России, издаваемый временной Комиссией для разбора древних актов. Ч. 1–8. Киев, 1859–1914.

ВГ – Волинські грамоти XVI ст. / Упорядн. В. Задорожний, А. Матвієнко. Київ : Наукова думка, 1995. С. 17–223.

Горбачевський – Горбачевский Н. И. Словарь древняго актового языка сѣверо-западнаго края и царства польскаго / Herausgegeben und eingeleitet von O. Horbatsch. München, 1992. 398 s.

BES – Bańkowski A. Etymologiczny słownik języka polskiego. Warszawa, 2000. Т. 1–2.

Brückner – Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego. Kraków : Wiedza Powszechna, 1957. 806 s.

SP – Słownik Polszczyzny XVI wieku. Red. nac. Maýenowa M. R. Т. I–XXXII. – Wrocław – Warszawa – Kraków, 1966–2004.

Список використаної літератури

1. Бібла С. В. Склад, структура й шляхи формування української церковної термінології (назви церковних чинів та посад) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Інститут української мови НАН України. Київ, 1997. 20 с.

2. Бочарова І. В. Лексико-семантичні та граматичні параметри назв релігійних свят у сучасній українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 1999. 17 с.

3. Ворона І. І. Функціонування церковно-релігійних термінів-синонімів в українських богослужбових текстах : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / ДВНЗ «Прикарпат. національний ун-т ім. Василя Стефаника». Івано-Франківськ, 2014. 20 с.

4. Гриценко С. Динаміка лексикону української мови XVI–XVII ст. Київ : КKM, 2017. 936 с.

5. Гриценко С. П. Лексичні латинізми в українських текстах кінця XVI–XVII століття. Київ, 2011. 367 с.

6. Ковтун А. А. Інноваційні процеси в українській церковно-релігійній лексиці (на матеріалі художньої прози ХХ ст.) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Прикарпатський національний ун-т ім. Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2006. 20 с.

7. Крикун М. Г., Боряк Г. В., Страшко В. В. Передмова. *Селянський рух на Україні 1569–1647. Збірник документів і матеріалів* // упорядн. Боряк Г. В., Віслобоков К. А., Гирич Т. Ю. та ін. Київ : Наукова думка, 1993. С. 5–29.

8. Мирончук О. Я. Назви чинів святості в історії релігійного стилю української мови: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Інститут української мови НАН України. Київ, 2014. 20 с.
9. Осінчук Ю. В. Історія української богослужбово-обрядової лексики. Київ, 2009, 176 с.
10. Осінчук Ю. Лексика, пов'язана з релігійними вченнями та віросповіданнями в українській мові XVI–XVIII ст. *Філологічний часопис*. 2021. Вип. 1 (17). С. 82–93
11. Осінчук Ю. Релігійна лексика в українських пам'ятках XVII–XVIII ст. (на матеріалах «Історичного словника українського язика» за редакцією С. Тимченка). *Діалектологічні студії. 12: Діалект і пам'ятка*. П. Гриценко, Н. Хобзей (відп. ред.). Львів, 2019. С. 318–340.
12. Піддубна Н. В. Формування номенклатури назв релігійних споруд в українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Харківський держ. педагогічний ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2000, 19 с.
13. Пуряєва Н. В. Формування української церковно-обрядової термінології (назви богослужбових предметів) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Інститут української мови НАН України. Київ, 2001, 20 с.
14. Nuckowska H. Wpływ języka polskiego na rozwój ukraińskiej leksyki religijnej. Z badań nad polskoukraińskimi powiazaniami językowymi / pod. red. D. Buczki, M. Łesiowa, Lublin, 2003. S. 62–73.

References

1. Bibla, S. V. (1997) Sklad, struktura y shliakhy formuvannia ukrainskoi tserkovnoi terminologii (nazvy tserkovnykh chyniv ta posad). [Composition, structure and ways of formation of Ukrainian church terminology (names of church ranks and positions)]. Extended abstract of PhD dissertation (Ukrainian language). Kyiv, 20 (in Ukr.).
2. Bocharova, I. V. (1999). Leksyko-semantychni ta hramatychni parametry nazv relihiinykh sviat u suchasni ukrainskii movi. [Lexico-semantic and grammatical parameters of the names of religious holidays in the modern Ukrainian language]. Extended abstract of PhD dissertation (Ukrainian language). Kyiv, 17 (in Ukr.).
3. Vorona, I. I. (2014). Funktsionuvannia tserkovno-relihiinykh terminiv-synonimiv v ukrainskykh bohosluzhbovykh tekstakh. [Functioning of church-religious synonymous terms in Ukrainian liturgical texts]. Extended abstract of PhD dissertation (Ukrainian language). Ivano-Frankivsk, 20 (in Ukr.).
4. Hrytsenko, S. (2017). Dynamika leksykony ukrainskoi movy XVI–XVII st. [Dynamics of the vocabulary of the Ukrainian language of the XVI–XVII centuries]. Kyiv : Naukova dumka, 936 (in Ukr.).
5. Hrytsenko, S. P. (2011). Leksychni latynizmy v ukrainskykh tekstakh kintsia XVI–XVII stolittia [Lexical Latinisms in Ukrainian texts of the late 16th–17th centuries]. Kyiv, 367 (in Ukr.).
6. Kovtun, A. A. (2006). Innovatsiini protsesy v ukrainskii tserkovno-relihiinii leksytsi (na materiali khudozhnoi prozy XX st.) [Innovative processes in Ukrainian church-religious vocabulary (based on the material of 20th century literary prose)]. Extended abstract of PhD dissertation (Ukrainian language). Ivano-Frankivsk, 20 (in Ukr.).
7. Krykun, M. H., Boriak, H. V., Strashko, V. V. (Conductors) (1993). Peredmova [Preface]. In: *Selianskyi rukh na Ukraini 1569–1647. Zbirnyk dokumentiv i materialiv [Peasant Movement in Ukraine 1569–1647. Collection of Documents and Materials]*. Kyiv : Naukova dumka, 5–29 (in Ukr.).
8. Myronchuk, O. Ya. (2014). Nazvy chyniv sviatosti v istorii relihiinoho stylu ukrainskoi movy [Names of the ranks of holiness in the history of the religious style of the Ukrainian language]. Extended abstract of PhD dissertation (Ukrainian language). Kyiv, 20 (in Ukr.).
9. Osinchuk, Yu. V. (2009). Istoriia ukrainskoi bohosluzhbovo-obriadovoi leksyky [History of Ukrainian liturgical and ritual vocabulary]. Kyiv, 176 (in Ukr.).
10. Osinchuk, Yu. (2021). Leksyka, poviazana z relihiinymy vchenniamy ta virospovidanniamy v ukrainskii movi XVI–XVIII st. [Vocabulary related to religious teachings and creeds in the Ukrainian language of the 16th–18th centuries]. In: *Filolohichni chasopysy [Philological journal]*, 1 (17), 82–93 (in Ukr.).
11. Osinchuk, Yu. (2019). Relihiina leksyka v ukrainskykh pamiatkakh XVI–XVII st. (na materialakh “Istorychnoho slovnyka ukrainskoho yazyka” za redaktsiieiu Ye. Tymchenka) [Religious vocabulary in Ukrainian monuments of the 17th–18th centuries (based on materials from the “Historical Dictionary of the Ukrainian Language” edited by Ye. Tymchenko)]. In: P. Hrytsenko, N. Khobzey (Eds.). *Dialektolohichni studii. 12: Dialekt i pamiatka [Dialectological Studies. 12: Dialect and Monument]*. Lviv, 318–340 (in Ukr.).
12. Piddubna, N. V. (2000). Formuvannia nomenklatury nazv relihiinykh sporud v ukrainskii movi [Formation of the nomenclature of names of religious buildings in the Ukrainian language]. Extended abstract of PhD dissertation (Ukrainian language). Kharkiv, 19 (in Ukr.).
13. Puriaieva, N. V. (2001). Formuvannia ukrainskoi tserkovno-obriadovoi terminologii (nazvy bohosluzhbovykh predmetiv) [Formation of Ukrainian church and ritual terminology (names of liturgical objects)]. Extended abstract of PhD dissertation (Ukrainian language). Kyiv, 20 (in Ukr.).
14. Nuckowska, H. (2003). Wpływ języka polskiego na rozwój ukraińskiej leksyki religijnej [The influence of the Polish language on the development of Ukrainian religious vocabulary]. In: D. Buczka, M. Łesiów (Eds.). *Z badań nad polsko-ukraińskimi powiazaniami językowymi [From the research on Polish-Ukrainian linguistic connections]*. Lublin, 62–73 (in Pol.).

WESTERN EUROPEAN CHURCH AND RITUAL VOCABULARY IN NORTH UKRAINIAN BUSINESS MONUMENTS OF THE 16TH–17TH CENTURIES

Valentyna Tytarenko, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,

*Associate Professor of the Department of Ukrainian Language and Methods of Teaching,
Ivan Franko Zhytomyr State University
(Zhytomyr, Ukraine)
e-mail: ktytar@ukr.net
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4425-4670>
Scopus Author ID: 60021056700*

Abstract. Introduction. *The paper examines the specifics of the use of words of confessional origin borrowed from Western European languages in Northern Ukrainian business documentation of the 16th–17th centuries.*

The purpose. *To analyze the functional features and evolutionary changes of borrowed religious vocabulary based on the material of Northern Ukrainian business documents of the 16th–17th centuries.*

Main results of the study. *The identified lexemes are classified into many lexical-semantic groups: names of positions and representatives of church leadership and persons involved in religion; lexemes denoting the titles of church ministers; names of people by religion; names of religious premises; names of attributes of church rites; in the names of religious books; names of church-administrative units and organizations.*

A significant part of the tokens of the studied thematic group has retained its original semantics and continues to be a component of the church lexicon. Some can also be used in other groups of vocabulary. Most tokens in the business text are used, some are used in stable expressions (боже уховай).

Phonetic-graphic variants are due to the unstable spelling system of the time and the formation of the Ukrainian phonetic system in the outlined period.

The methods. *The methodological basis of the study was the descriptive method, the techniques of which - observation, generalization and classification - made it possible to identify foreign-language lexemes and divide them into lexical and semantic groups. The explanation of the factual material was carried out using the techniques of comparative and comparative-historical methods.*

Originality. *The confessional vocabulary in business documents of the 16th-17th centuries of the Northern Ukrainian area is analyzed.*

Conclusions and specific suggestions of the author. *The confessional vocabulary in the studied North Ukrainian monuments of official-business style is recorded fragmentarily, which is due to their administrative-legal specificity. At the same time, in a number of sources the specified layer of words is used frequently, in particular, terminological units of foreign origin. Borrowed nouns served mainly for the verbalization of Christian concepts. Names associated with the Orthodox tradition were integrated into the lexical system of the Ukrainian language in previous chronological periods - primarily during the Christianization of Rus and through the mediation of the Old Church Slavonic language. And the Catholic religious lexicon appeared in the Ukrainian language during the 16th–17th centuries as a result of the Ukrainian lands being part of the Grand Duchy of Lithuania and the Polish–Lithuanian Commonwealth.*

Key words: *borrowing, confessional vocabulary, thematic group, lexical-semantic processes, semantics, North Ukrainian area, monument.*

Надійшла до редакції: 28.01.2026

Прийнято до друку: 16.03.2026